

Adam Zbieranek*

**Podmiotowe ograniczenie
wykorzystania instytucji świadka
anonimowego w procesie karnym
na przykładzie pokrzywdzonego.
Część 1¹**

**[Subject-Specific Restrictions on the Use of Anonymous Witnesses in Criminal Proceedings:
The Case of a Victim. Part 1]**

Abstract

This article concerns the use of the institution of the anonymous witness in relation to victims. The institution of the incognito witness – despite having been incorporated into the Polish legal system as long as thirty years ago – is used only marginally in practice.

The aim of the legislature when introducing this legal provision in 1995 was to ensure the safety of victims and witnesses who – were it not for the sense of security afforded by their incognito status – would not have given evidence for fear of reprisals from the criminal underworld. Experience to date suggests that applying this provision to victims is problematic, owing to the greater risk of their identity being revealed compared to that of an impartial witness, and due to the need to comply with formal requirements in the decision to bring charges, the indictment or the judgment, the contents of which must include the victim's personal details – which is in clear contradiction to the very purpose of granting the victim incognito status. The author presents a position based on an analysis of the provisions of: the Code of Criminal Procedure and the European Convention on Human Rights, as well as the case law of the Supreme Court, the ordinary courts and the European Court of Human Rights – which supports the view that the application of this legal mechanism to the victim is possible and does not contravene the provisions underpinning the principles of a fair criminal trial.

Keywords: anonymous witness, incognito witness, victim, criminal proceedings, fair criminal trial, European Court of Human Rights.

* **Adam Zbieranek** – dr nauk prawnych; prokurator Prokuratury Krajowej (afiliacja); <https://orcid.org/0000-0002-7352-5823>; zbieranekadam@gmail.com / PhD in Law; prosecutor at the National Public Prosecutor's Office (affiliation).

¹ Część 2 artykułu ukaże się w numerze 4/2026/80 (red.) / Part 2 of the article will appear in issue 4/2026/80 (ed.).

Wstęp

Instytucja świadka anonimowego – wprowadzona do polskiego porządku prawnego w roku 1995 dla zapewnienia ochrony praw i interesów świadków oraz pokrzywdzonych, którzy byli obserwatorami kryminalnych, nierzadko niezwykle brutalnych zdarzeń – w przebiegu praktyki okazała się dowodem stosowanym niezwykle rzadko².

Pomimo że instytucja świadka anonimowego stanowi dowód pełnowartościowy, którego prawidłowe wykorzystanie wpisuje się w strukturę rzetelnego procesu karnego³, a możliwości jego zastosowania wobec przypadkowych obserwatorów zdarzeń nie budzą wątpliwości, to za zasadne należy uznać pytanie: czy takie samo postrzeganie przedmiotowego rozwiązania będzie miało miejsce w sytuacji, gdy status taki uzyska pokrzywdzony? Czy w ogóle jest to możliwe, a jeśli tak, to czy w takiej sytuacji oskarżony zostanie skutecznie pozbawiony przysługującego mu prawa do obrony, czy też istota tego prawa zostanie zachowana?

Tezę badawczą artykułu stanowi założenie, że instytucja świadka anonimowego może być stosowana wobec pokrzywdzonego, a konsekwencje związane z formułowaniem treści decyzji procesowych, w których odstąpiono od wskazania imienia i nazwiska pokrzywdzonego, nie uchybiają istocie przysługującego oskarżonemu prawa do obrony, wyrażającego się w poinformowaniu go o istotnych dla przypisania odpowiedzialności karnej okolicznościach zarzucanego mu czynu.

Zauważyć jednocześnie należy, iż status incognito przyznany pokrzywdzonemu może okazać się problematyczny zarówno dla samego pokrzywdzonego, jak i orzekającego w sprawie sądu. Sytuacja taka zaistnieje w przypadku np. zasądzenia na rzecz pokrzywdzonego nawiazki czy też

² Zob. m.in. P. Hofmański, *Problemy ochrony świadka w polskim procesie karnym* [w:] *Prawo karne i proces karny wobec nowych form i technik przestępczości. Niemiecko-polskie kolokwium prawa karnego*. Białystok-Rajgród, 12–17.09.1995, H.J. Hirsch, P. Hofmański, E.W. Pływaczewski, C. Roxin (red.), Białystok 1997, s. 393; W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, tom 2, Poznań 2001, s. 108; J. Tylman, *Instytucja świadka incognito – po nowelizacji* [w:] *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45. roku pracy naukowej i dydaktycznej*, K. Indeki (red.), Łódź 2004, ss. 284–289.

³ Zob. m.in. postanowienie SN z 09.07.2015 r., sygn. III KK 39/15, LEX nr 1813407; wyrok SA w Białymstoku z 26.09.2014 r., sygn. II AKa 139/14, LEX nr 1532568; postanowienie SN z 7.03.2001 r., sygn. IV KKN 617/00, LEX nr 47619; wyrok SA w Krakowie z 21.03.2001 r., sygn. II AKa 28/01, LEX nr 48388; postanowienie SN z 5.01.2004 r., sygn. III KK 415/03, LEX nr 162348; postanowienie SN z 28.10.2004 r., sygn. II KK 67/04, LEX nr 141305; postanowienie SN z 22.09.2016 r., sygn. III KK 146/16, LEX nr 2135369; wyrok SA w Poznaniu z 04.12.2019 r., sygn. II AKa 54/19, LEX nr 3070032; postanowienie SN z 30.11.2021 r., sygn. IV KK 565/21, LEX nr 3283440; wyrok SA w Warszawie z 06.07.2022 r., sygn. II AKa 187/22, LEX nr 3400147; wyrok SA w Warszawie z 6.12.2022 r., sygn. II AKa 396/21, LEX nr 3500682; A. Zbieranek, *Kształtowanie się linii orzeczniczej sądów polskich w sprawach karnych z udziałem świadka anonimowego a zasada swobodnej oceny dowodowej*, „Prokuratura i Prawo” 2022, 11, passim.

orzeczenia obowiązku naprawienia szkody. Powstaje wówczas pytanie, czy brak wskazania imienia i nazwiska pokrzywdzonego w treści wyroku unieemożliwia ich wykonanie?

Dla zweryfikowania powyższego założenia analizie poddano kształt normatywny przepisów odnoszących się do instytucji świadka anonimowego, a także dorobek judykatury oraz poglądy przedstawicieli doktryny odnoszące się do wykorzystania instytucji świadka anonimowego względem pokrzywdzonego.

Normatywny kształt instytucji świadka anonimowego

Rozważane rozwiązanie prawne wprowadzono do polskiego porządku prawnego na podstawie ustawy z 6.07.1995 r. o zmianie kodeksu postępowania karnego⁴, a celem jego wprowadzenia było zapewnienie pokrzywdzonym i świadkom ochrony przed zemstą ze strony świata przestępczego z uwagi na składane przez nich zeznania, pozwalające organom ścigania na skuteczną walkę ze zorganizowaną przestępczością⁵. Po zaledwie dwóch latach obowiązywania omawianej regulacji, w związku z pracami nad nowym kodeksem postępowania karnego, kształt normatywny instytucji świadka anonimowego się wszakże zmienił. Wśród wprowadzonych wówczas zmian zawarte w art. 184 § 1 k.p.k. sformułowanie „dane umożliwiające ujawnienie tożsamości” zastąpiono zwrotem „dane osobowe świadka”⁶. Co istotne, modyfikacji nie wprowadzono ani w zakresie podmiotowym, ani w zakresie przedmiotowym stosowania instytucji świadka anonimowego. W dalszym ciągu zatem krąg osób, które mogły ubiegać się o nadanie jej statusu incognito, nie został zawężony. Podkreślić należy, iż wyjątek od zaistniałej sytuacji zdefiniowany został w ustawie o świadku koronnym⁷. Zgodnie z art. 8 przywołanej ustawy „W stosunku do świadka koronnego nie stosuje się przepisów art. 182–185 Kodeksu postępowania karnego”. Kolejne zmiany legislacyjne dotyczące instytucji świadka anonimowego związane były z niezwykle istotną okolicznością odnoszącą się zmiany zakresu danych podlegających anonimizacji, a wpływających na ustalenie okoliczności stanu faktycznego rozpoznawanej sprawy. Skutkiem wprowadzonych w 2003 r. zmian legislacyjnych była modyfikacja art. 184 § 1 k.p.k., który

⁴ Dz.U. z 1995 r. nr 89, poz. 444.

⁵ C. Kulesza, Komentarz do art. 184 [w:] Kodeks postępowania karnego, K. Dudka (red.), Warszawa 2023, s. 395; A. Zbieranek, Zastosowanie instytucji świadka anonimowego w świetle badań ankietowych prokuratorów oraz asesorów prokuratury z obszaru właściwości Prokuratury Regionalnej w Katowicach, „Prokuratura i Prawo” 2022, 7–8, s. 91.

⁶ Ustawa z 6.06.1997 r. Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz.U. z 2026 r., poz. 490 z późn. zm.).

⁷ Ustawa z 25.06.1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1197).

otrzymał następujące brzmienie: „Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie”. Ostatnia zmiana art. 184 k.p.k. miała miejsce w roku 2010 i związana była z wprowadzeniem ustawy o ochronie informacji niejawnych. Wówczas zwrot „Tajemnica państwowa”, odnoszący się do przebiegu postępowania związanego z zastosowaniem instytucji świadka anonimowego, zastąpiono sformułowaniem „Informacja niejawna o klauzuli tajności tajne lub ściśle tajne”⁸.

Przywołany powyżej przebieg zmian w zakresie kształtu instytucji świadka anonimowego pokazuje, że omawiana regulacja miała służyć zapewnieniu bezpieczeństwa świadkom, niezależnie od rodzaju przestępstwa, którego byli obserwatorami, a także od tego, czy uzyskali oni w toku procesu status pokrzywdzonego, czy też nie. Żadna z wprowadzonych na przestrzeni lat modyfikacji art. 184 k.p.k. nie warunkowała możliwości ubiegania się przez pokrzywdzonego o nadanie mu statusu świadka incognito ani nie eliminowała go z kręgu takich osób. Kontrargumentów do prezentowanego założenia nie dostarcza także akt wykonawczy do art. 184 k.p.k. w postaci rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2003 r. w sprawie postępowania o zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka oraz sposobu postępowania z protokołami z zeznań tego świadka, z którego treści nie wynika, aby z uprawnienia ubiegania się o status incognito wyłączony był pokrzywdzony⁹.

Argumentu, który wzmacnia przekonanie o słuszności stawianej w niniejszym artykule tezy na poziomie normatywnym, dostarcza także art. 52a § 1 k.p.k. Jak wynika bowiem z treści przywołanego przepisu: „Mając na względzie potrzebę zastosowania wobec pokrzywdzonego art. 147 § 1, w odniesieniu do czynności, o której mowa w art. 143 § 1 pkt 2, lub potrzebę zastosowania wobec pokrzywdzonego art. 177 § 1a, art. 184–185c, art. 185e, art. 299a § 1, art. 360 § 1 pkt 1 lit. d oraz pkt 3, art. 390 § 2 i 3 oraz art. 10 ust. 2 ustawy z 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r., poz. 21), organ prowadzący postępowanie karne ustala właściwości i warunki osobiste pokrzywdzonego oraz rodzaj i rozmiar ujemnych następstw popełnionego na jego szkodę przestępstwa, mając na uwadze charakter tego

⁸ Art. 108 pkt 5 lit. a ustawy z 5.08.2010 r. o ochronie informacji niejawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 1209).

⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2003 r. w sprawie postępowania o zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka oraz sposobu postępowania z protokołami z zeznań tego świadka (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 110).

przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia”. Podobnie jak w przypadku zacytowanego art. 52a § 1 k.p.k., również analiza art. 52a § 2 k.p.k. nie pozostawia wątpliwości odnośnie do omawianej problematyki. Stosownie do przywołanego przepisu „Przed rozpoczęciem czynności, o której mowa w art. 143 § 1 pkt 2 z zastosowaniem art. 147 § 1, lub czynności wskazanych w art. 177 § 1a, art. 184–185c, art. 185e, art. 299a § 1, art. 360 § 1 pkt 1 lit. d oraz pkt 3, art. 390 § 2 i 3 oraz art. 10 ust. 2 ustawy z 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, organ prowadzący postępowanie karne odbiera od pokrzywdzonego oświadczenie, czy chce zastosowania przewidzianych w nich środków, chyba że odebranie oświadczenia jest niemożliwe, zastosowanie określonego środka jest obowiązkowe lub organ prowadzący postępowanie działa na wniosek pokrzywdzonego (...)”. Zacytowany przepis wprost potwierdza, iż status incognito może zostać nadany pokrzywdzonemu. Ustawodawca nie użył w tym przepisie sformułowania wskazującego, że oświadczenie odbiera się od świadka, lecz od pokrzywdzonego. Redakcja art. 52a k.p.k. potwierdza zatem, iż celem wprowadzonej prawie trzy dekady temu instytucji było zapewnienie ochrony także pokrzywdzonym – i cel ten po wprowadzeniu art. 52a do kodeksu postępowania karnego nadal zachowuje swoją aktualność.

Uwzględniając więc treść przywołanych przepisów i kierując się wykładnią językową, a także odczytując intencje ustawodawcy – stwierdzić należy, że brak jest regulacji prawnych, które wyłączałyby możliwość zastosowania przedmiotowego rozwiązania prawnego wobec pokrzywdzonego. Zakładając racjonalność ustawodawcy, uznać jednak należy, iż gdyby ustawodawca chciał wprowadzić tego rodzaju ograniczenie podmiotowe, to nie tylko by je wprowadził – tym bardziej że zabieg taki zastosował względem wskazanego powyżej świadka koronnego – ale co więcej, nie zdecydowałby się na wprowadzenie sformułowania „pokrzywdzony” do treści art. 52a k.p.k.

Powyższe jednakże nie oznacza, że kwestia wykorzystania tej instytucji wobec pokrzywdzonego nie budzi wątpliwości; jest wręcz przeciwnie, a na zastrzeżenia związane z wykorzystaniem instytucji świadka anonimowego wobec pokrzywdzonego zwracali uwagę przedstawiciele doktryny już od początku jej stosowania¹⁰.

¹⁰ Zob. m.in. P. Hofmański, S. Zabłocki, Pierwsze doświadczenia ze świadkiem incognito. Przeciwdziałanie korupcji i zorganizowanej przestępczości, „Biuletyn Ośrodka Informacji Rady Europy Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego” 1999, 3–4, s. 86; W. Kotowski, Świadek incognito, „Prawo i Życie” 1999, 5, s. 77; H. Pracki, Analiza praktyki stosowania instytucji świadka anonimowego (w kontekście obowiązujących uregulowań prawnych oraz stanowiska wypracowanego w orzecznictwie Sądu Najwyższego i Trybunału w Strasburgu), Warszawa 2002, s. 9.

Uzyskanie statusu incognito przez pokrzywdzonego

Analizę funkcjonowania tytułowego rozwiązania należy rozpocząć od wskazania okoliczności stanowiących podstawę przyznania statusu incognito. Art. 184 k.p.k. możliwość taką przyznał świadkowi, o ile wobec niego lub osób mu najbliższych zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach¹¹. Zgodnie z przywołanym przepisem status świadka anonimowego może uzyskać każda osoba uczestnicząca w procesie w charakterze świadka. Status incognito może zatem uzyskać również pokrzywdzony, który jako strona postępowania będzie składał zeznania. Nie ulega wątpliwości, że większe ryzyko deanonimizacji zaistnieje w sytuacji, gdy status ten ma uzyskać pokrzywdzony lub osoba, która jest sprawcy znana. Jednak i w tej sytuacji nie są to jedyne okoliczności, które musi uwzględnić organ procesowy podejmujący decyzje w przypadku przyznania bądź odmowy statusu incognito. Z uwagi na fakt, że znaczna liczba przypadków wprowadzenia do postępowania karnego instytucji świadka anonimowego odbywa się na etapie postępowania przygotowawczego, ustawodawca umożliwił prokuratorowi zweryfikowanie okoliczności potwierdzających bądź wykluczających uzyskanie takiego statusu. W tym zakresie przywołać należy § 173 regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, zgodnie z którym: „W przypadku zaistnienia okoliczności, o których mowa w art. 184 k.p.k., prokurator niezwłocznie przesłuchuje świadka również w celu ustalenia, czy zachodzą przesłanki uzasadniające wydanie postanowienia w przedmiocie zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie jego tożsamości”¹². Zaznaczyć należy, że nie każdy świadek będzie nadawał się na anonimowego. W zachowującym aktualność poglądzie wyrażonym w wyroku z 22.03.1999 r., w sprawie o sygn. WKN 5/99, Sąd Najwyższy skonstatował, że: „Nie każdy potencjalny świadek nadaje się na świadka incognito. Mija się z celem tej instytucji utajnienie danych takiej osoby, której tożsamość oskarżony może odkryć na podstawie treści jej zeznań. Warunkiem zastosowania instytucji świadka

¹¹ W zakresie przesłanek uzyskania statusu świadka anonimowego zob. m.in. postanowienie SA w Gdańsku z 17.II.1999 r., sygn. II AKz 320/99, LEX nr 51686; postanowienie SN z 07.01.2003 r., sygn. II KK 320/02; LEX nr 151812 P. Hofmański, Świadek anonimowy w procesie karnym, Kraków 1998, ss. 116 i 117; K. Nizioł, Przesłanki uzasadniające zastosowanie instytucji świadka incognito, „Prokuratura i Prawo” 2007, 10, ss. 124 i 125; K. Wytrykowski [w:] Kodeks postępowania karnego, tom 1. Komentarz. Art. 1–424, D. Drajewicz (red.), Warszawa 2020, ss. 784 i 785; Kodeks postępowania karnego, tom 2. Komentarz do art. 167–296, R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Warszawa 2019, s. 337; P. Wiliński, System prawa karnego procesowego, tom 8. Dowody, cz. 4, P. Hofmański (red. nacz.), J. Skorupka (red.), Warszawa 2019, s. 4806; T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego, tom 1. Art. 1–467. Komentarz, wyd. 6, Warszawa 2014, s. 639; Kodeks postępowania karnego, tom 1, Komentarz do art. 1–424 k.p.k., L.K. Paprzycki (red.), Warszawa 2013, s. 630.

¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.04.2016 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 753).

anonimowego jest wystąpienie w sprawie takiego układu okoliczności faktycznych, który powoduje, że anonimizacja ma szansę powodzenia”¹³. Efektywność procesowego wykorzystania instytucji świadka anonimowego uzależniona jest od takiego układu okoliczności stanu faktycznego, w którym organy procesowe są w stanie zidentyfikować zagrożenia związane z wypełnieniem przez anonimowego świadka, zapobiec ujawnieniu jego danych oraz zapewnić mu bezpieczeństwo. Świadkiem, który z powodzeniem może ubiegać się o status incognito, będzie przypadkowy obserwator zdarzenia, niepowiązany w żaden sposób ze sprawcą lub osobami mu znanymi. W praktyce instytucję świadka anonimowego w większości spraw wykorzystuje się w stosunku do funkcjonariuszy służb oraz tajnych agentów, których zaangażowanie umożliwia skuteczne zwalczanie zorganizowanych grup przestępczych. Jednak świadkiem, bez którego zeznań organy procesowe niejednokrotnie nie będą w stanie przeprowadzić skutecznie postępowania karnego, jest pokrzywdzony. Choć ustawodawca nie wprowadził normy prawnej eliminującej pokrzywdzonego z kręgu osób uprawnionych do ubiegania się o uzyskanie statusu incognito, to w praktyce możliwość taka została zastrzeżona do wyjątkowych sytuacji. Pogląd, który na przedmiotową sprawę wywarł niekwestionowany wpływ, został sformułowany przez Sąd Najwyższy w uchwale z 20.01.1999 r., sygn. I KZP 21/98. W powyższej sprawie SN uznał, że w istocie „Stosowanie przepisu art. 184 k.p.k. możliwe jest tylko wówczas, gdy na podstawie treści zeznań świadka nie można zorientować się, kto nim jest. Zastosowanie instytucji świadka incognito w każdej innej sytuacji pozbawione jest wszelkiego sensu. W związku z powyższym – poza wyjątkowymi sytuacjami – świadkiem anonimowym nie powinien być pokrzywdzony. Niemal zawsze oskarżony jest bowiem w stanie na podstawie treści jego zeznań zorientować się, kto nim jest (...). Innymi słowy, nie jest możliwe przyjęcie, że w imię ochrony zagrożonego świadka wolno postawić kogoś pod zarzutem popełnienia czynu niesprecyzowanego co do czasu, miejsca, sposobu i okoliczności jego popełnienia. Treść art. 332 § 1 pkt 2 k.p.k. stwarza zresztą podstawę do sformułowania dodatkowego argumentu za przyjęciem zwięzłej wykładni art. 184 k.p.k. (...). Wprawdzie wśród elementów wymienionych w art. 332 § 1 pkt 2 k.p.k. brak jest wskazania osoby pokrzywdzonego, jest to jednak wynikiem tego, że nie w każdej sprawie dochodzi do jego ujawnienia, są zaś także takie przestępstwa, w przypadku popełnienia których identyfikacja pokrzywdzonego jest rzeczą niemożliwą (tzw. przestępstwa bez ofiar). W sytuacji gdy osoba pokrzywdzonego została ustalona, powinno to znaleźć odzwierciedlenie w opisie czynu zarzucanego i przypisanego oskarżonemu. Nietrudno bowiem zauważyć, że w art. 413 § 2 pkt

¹³ Wyrok SN z 22.03.1999 r., sygn. WKN 5/99, LEX nr 524083. Zob. również wyrok SN z 28.06.2001 r., sygn. II KKN 557/98, LEX nr 51673; wyrok SN z 5.01.2000 r., sygn. II KKN 391/99, LEX nr 38883; wyrok SA we Wrocławiu z 15.10.2012 r., sygn. II Aka 220/12, LEX nr 1238635; postanowienie SN z 22.08.2007 r., sygn. III KK 106/07, LEX nr 310649.

1 k.p.k. sformułowano wymóg, któremu odpowiadać musi wyrok skazujący, a odpowiadający wymaganiu określoneemu dla aktu oskarżenia w art. 332 § 1 pkt 2 k.p.k. Także i z tego powodu zachowywanie w tajemnicy danych osobowych pokrzywdzonego na podstawie art. 184 § 1 k.p.k. jest z reguły niecelowe¹⁴.

Z zacytowanego judykatu, który pomimo upływu lat w dalszym ciągu oddziałuje na praktykę stosowania omawianej instytucji, wyprowadzić należy następujące wnioski. Przede wszystkim stanowisko Sądu Najwyższego odnieść należy do badania okoliczności stanu faktycznego rozpoznawanego w danym postępowaniu i celowości nadania świadkowi statusu incognito. W tym kontekście Sąd Najwyższy słusznie wyraził przekonanie, że utajnienie danych świadka anonimowego jest możliwe o tyle, o ile weryfikacja materiału dowodowego uzasadnia przekonanie, że w wyniku prawidłowo zastosowanej procedury nie dojdzie do zdekonspirowania świadka incognito. W sytuacji gdy świadkiem anonimowym ma zostać osoba sprawcy nieznana i niepowiązana z nim jakimikolwiek relacjami, nadanie i utrzymanie statusu incognito ma znacznie większe szanse powodzenia niż wtedy, gdy świadkiem pozostaje osoba sprawcy znana. Z uzasadnienia przedmiotowej uchwały należy wyprowadzić zatem wniosek, zgodne z którym ryzyko niepowodzenia w sprawie nadania statusu incognito jest tym większe, im więcej jest łączących sprawcę i świadka punktów styecznych. Wszelkie relacje – towarzyskie, rodzinne czy zawodowe – które istnieją pomiędzy świadkiem a sprawcą, muszą zostać wnikliwie zweryfikowane przez organ procesowy, aby anonimizacja okazała się skuteczna¹⁵. Siłą rzeczy, gdy świadkiem anonimowym miałby zostać pokrzywdzony, szanse utrzymania w konspiracji jego danych ulegają znacznemu obniżeniu. Wobec powyższego Sąd Najwyższy uznał, że „poza wyjątkowymi sytuacjami – świadkiem anonimowym nie powinien być pokrzywdzony”. Pogląd SN w powyższym zakresie odczytać należy w ten sposób, że pokrzywdzony co do zasady nie nadaje się na świadka anonimowego nie z uwagi na przyznany mu status strony procesu karnego, lecz z tego powodu, że łatwiej ustalić na podstawie jego zeznań, iż jest ofiarą, a nie przypadkowym obserwatorem zdarzenia, którego dobro prawne nie zostało naruszone ani zagrożone przez przestępstwo. Zasadność nadania statusu incognito zależy wobec tego od możliwości powodzenia anonimizacji w świetle konkretnych okoliczności stanu faktycznego. Brak jest zatem procesowego rozróżnienia pomiędzy ubiegającym się o status incognito świadkiem, który jest jednocześnie pokrzywdzonym i świadkiem niekorzystającym z uprawnień strony postępo-

¹⁴ Uchwała SN z 20.01.1999 r., sygn. I KZP 21/98, LEX nr 34594. Zob. również B. Kolański, T. Kulikowski, Glosa do uchwały SN z 20.01.1999 r., I KZP 21/98, „Prokuratura i Prawo” 2000, 4, ss. 99–104; B. Szykowski, Glosa do uchwały SN z 20.01.1999 r., I KZP 21/98, OSP 1999, 9, ss. 418 i 419; Ł. Woźniak, Glosa do uchwały SN z 20.01.1999 r., I KZP 21/98, OSP 1999, 6, ss. 316–318.

¹⁵ Zob. również C. Kulesza [w:] Kodeks..., s. 395.

wania. Co więcej, w literaturze zwraca się wprost uwagę, że okolicznością mogącą przemawiać za nadaniem pokrzywdzonemu statusu incognito jest znaczna liczba pokrzywdzonych, co uniemożliwia sprawcy zorientowanie się, kim jest świadek anonimowy¹⁶. Powyższe oznacza zatem, że brak jest przeszkód, aby status incognito uzyskał pokrzywdzony, o ile jest to uzasadnione istnieniem zagrożenia, o którym mowa w art. 184 § 1 k.p.k. oraz przewidywaniem, że na skutek prawidłowo zastosowanej procedury nie dojdzie do jego deanonimizacji.

Sytuacja, w której status procesowy pokrzywdzonego – świadka anonimowego powoduje komplikacje natury proceduralnej, związany jest z wymogami formalnymi wyroku, a wcześniej z konstruowaniem wobec podejrzanego postanowienia o przedstawieniu zarzutów i formułowaniu aktu oskarżenia. Jak powyżej wskazano, Sąd Najwyższy w uchwale z 20.01.1999 r., sygn. I KZP 21/98 – uznał, że w przypadku ustalenia pokrzywdzonego jego dane powinny zostać uwzględnione w treści wyroku, albowiem oskarżony powinien mieć świadomość, o co jest oskarżony, a wszystkie znamiona zarzucanego mu czynu winny znajdować odzwierciedlenie w decyzjach procesowych. Sąd Najwyższy – powołując się na brzmienie art. 332 § 1 pkt 2 k.p.k. oraz art. 413 § 2 pkt 1 k.p.k. – uznał, że wymogi, jakie stawiane są decyzjom procesowym, nie pozwalają, aby pominąć w nich dane pokrzywdzonego, jeśli jest w sprawie ustalony. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy postępowanie dotyczy tzw. przestępstwa bez ofiar. Powyższe zapatrywanie Sądu Najwyższego oznacza, że jeżeli w wyroku nie zostanie wskazany ustalony już pokrzywdzony, to brak będzie podstaw do twierdzenia, iż wobec oskarżonego został sformułowany na tyle precyzyjnie zarzut, że przysługujące mu prawo do obrony będzie mógł skutecznie realizować.

Kwestia umieszczenia danych świadka anonimowego posiadającego status strony postępowania – pomimo wieloletniej praktyki stosowania w polskim procesie karnym instytucji świadka anonimowego – nie została jak dotąd w sposób jednoznaczny wypracowana. To właśnie tę sytuację uznać należy za jedną z bolączek instytucji świadka anonimowego, skutkującą tym, że wbrew celowi ustawodawcy instytucja ta faktycznie nie służy pokrzywdzonym.

¹⁶ J. Tylman, *Dylematy instytucji świadka incognito* [w:] *Współczesny polski proces karny*. Księga ofiarowana Prof. Tadeuszowi Nowakowi, S. Stachowiak (red.), Poznań 2002, s. 76; H. Gajewska-Kraczkowska, *Świadek incognito: między efektywnością ścigania a prawem do obrony*, „*Studia Iuridica*” 1997, 33, s. 63; P. Łobacz, *Odmowa nadania statusu świadka anonimowego*, „*Prokuratura i Prawo*” 2010, 7–8, s. 301; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Świadek anonimowy – niespełnione nadzieje* [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności*. Księga ku czci Profesora S. Waltosia, J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll (red.), Warszawa 2000, s. 687; M. Błoński, M. Zbrojewska, *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym*. Komentarz praktyczny z orzecznictwem. Wzory pism procesowych, Warszawa 2021; T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 640; *Kodeks...*, R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), ss. 334 i 335; G. Ociecek, A. Zbieranek, *Instytucja świadka anonimowego*. Wybrane zagadnienia, „*Prokuratura i Prawo*” 2021, 7–8, s. 94; A. Kołodziejczak, *Pokrzywdzony w charakterze świadka anonimowego*, „*Prokuratura i Prawo*” 2007, 1, ss. 66 i 67; P. Hofmański, *Świadek...*, s. 128.

Abstrakt

Artykuł odnosi się do wykorzystania instytucji świadka anonimowego wobec pokrzywdzonego. Instytucja świadka incognito – mimo włączenia jej do polskiego porządku prawnego już trzydzieści lat temu – w praktyce wykorzystywana jest marginalnie. Celem ustawodawcy wprowadzającego w 1995 r. przedmiotowe rozwiązanie prawne było zapewnienie bezpieczeństwa pokrzywdzonym i świadkom, którzy – gdyby nie poczucie bezpieczeństwa wynikające z nadania im statusu incognito – nie złożyliby zeznań w obawie przed zemstą świata przestępczego. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że wykorzystanie tej instytucji wobec pokrzywdzonego jest problematyczne, a to z uwagi na większe niż w przypadku postronnego świadka ryzyko dekonspiracji oraz z powodu konieczności zachowania wymagań formalnych w postanowieniu o przedstawieniu zarzutów, akcie oskarżenia czy też wyroku, w których treści należy umieścić dane pokrzywdzonego – co pozostaje w oczywistej sprzeczności z sensem nadania pokrzywdzonemu statusu incognito. Autor prezentuje stanowisko oparte na analizie przepisów: kodeksu postępowania karnego i europejskiej Konwencji praw człowieka, a także dorobku orzeczniczego Sądu Najwyższego, sądów powszechnych i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – która przemawia za uznaniem, że wykorzystanie przedmiotowego rozwiązania prawnego względem pokrzywdzonego jest możliwe i nie uchybia przepisom tworzącym konstrukcję rzetelnego procesu karnego.

Słowa kluczowe: świadek anonimowy, świadek incognito, pokrzywdzony, postępowanie karne, rzetelny proces karny, Europejski Trybunał Praw Człowieka.

BIBLIOGRAFIA

Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45. roku pracy naukowej i dydaktycznej, K. Indekki (red.), Łódź 2004.

Baj A., *Udział stron w postępowaniu przygotowawczym w czynnościach powtarzalnych*, „Prokuratura i Prawo” 2019, 2.

Błoński M., Zbrojewska M., *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory pism procesowych*, Warszawa 2021.

Daszkiewicz W., *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, tom 2, Poznań 2001.

Gajewska-Kraczkowska H., *Świadek incognito: między efektywnością ścigania a prawem do obrony*, „Studia Iuridica” 1997, 33.

Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego*, tom 1. Art. 1–467. Komentarz, wyd. 6, Warszawa 2014.

Grzeszczyk W., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 10, Warszawa 2014, wyd. el. art. [art. 184 k.p.k.].

Hofmański P., *Świadek anonimowy w procesie karnym*, Kraków 1998.

Hofmański P., Zabłocki S., Pierwsze doświadczenia ze świadkiem incognito. Przeciwdziałanie korupcji i zorganizowanej przestępczości, „Biuletyn Ośrodka Informacji Rady Europy Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego” 1999, 3–4.

Izydorczyk J., Niektóre aspekty formalnoprawne aktu oskarżenia, „Prokuratura i Prawo” 2001, 7–8.

Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1–424 k.p.k., tom 1, L.K. Paprzycki (red.), Warszawa 2013.

Kodeks postępowania karnego, tom 1. Komentarz. Art. 1–424, D. Drajewicz (red.), Warszawa 2020.

Kodeks postępowania karnego, tom 2. Komentarz do art. 167–296, R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Warszawa 2019.

Kodeks postępowania karnego, tom 3. Komentarz do art. 297–424, R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Warszawa 2021.

Kodeks postępowania karnego, Komentarz, J. Skorupka (red.), wyd. 6/el., Warszawa 2023.

Kodeks postępowania karnego. Komentarz, K. Dudka (red.), Warszawa 2023 [art. 184 k.p.k.].

Kodeks postępowania karnego, tom 1. Komentarz aktualizowany, D. Świecki (red.), Warszawa 2024 wyd. el. [art. 184 i art. 413 k.p.k.].

Kolasiński B., Kulikowski T., Glosa do uchwały SN z 20 stycznia 1999 r., I KZP 21/98, „Prokuratura i Prawo” 2000, 4.

Kołodziejczak A., Pokrzywdzony w charakterze świadka anonimowego, „Prokuratura i Prawo” 2007, 1.

Kotowski W., Świadek incognito, „Prawo i Życie” 1999, 5.

Lonati S., Anonymous Witness Evidence Before the European Court of Human Rights: Is It Still Possible to Speak of Fair Trial, ‘European Criminal Law Review’ 2018, 8, 1.

Łobacz P., Odmowa nadania statusu świadka anonimowego, „Prokuratura i Prawo” 2010, 7–8.

Nizioł K., Przestanki uzasadniające zastosowanie instytucji świadka incognito, „Prokuratura i Prawo” 2007, 10.

Nowicki M.A., Wokół Konwencji europejskiej. Komentarz do europejskiej Konwencji praw człowieka, Warszawa 2021.

Ocieczek G., Zbieranek A., Instytucja świadka anonimowego. Wybrane zagadnienia, „Prokuratura i Prawo” 2021, 7–8.

Pracki H., Analiza praktyki stosowania instytucji świadka anonimowego (w kontekście obowiązujących uregulowań prawnych oraz stanowiska wypracowanego w orzecznictwie Sądu Najwyższego i Trybunału w Strasburgu), Warszawa 2002.

Prawo karne i proces karny wobec nowych form i technik przestępczości. Niemiecko-polskie kolokwium prawa karnego, Białystok–Rajgród, 12–17.09.1995, H.J. Hirsch, P. Hofmański, E.W. Pływaczewski, C. Roxin (red.), Białystok 1997.

Prusak F., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1999, wyd. el. [art. 184 k.p.k.].

Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, J. Skorupka (red.), Warszawa 2009.

Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych, P. Wiliński (red.), Warszawa 2009.

Skowron A., Rzetelny proces karny w ujęciu Karty praw podstawowych Unii Europejskiej oraz europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, „Prokuratura i Prawo” 2017, 11.

Strykowski P., Świadek incognito – algorytm postępowania, „Prokuratura i Prawo” 2015, 12.

Sychta K., Kodeks postępowania karnego, J. Zagrodnik (red.), Warszawa 2024.

Szyprowski B., Glosa do uchwały SN z 20.01.1999 r., I KZP 21/98, OSP 1999 nr 9.

Tomaszewski T., Prawo do obrony jako gwarancja rzetelnego procesu karnego, „Prokuratura i Prawo” 2020, 6.

Wiktorzak K., System ochrony świadka w polskim procesie karnym, Białystok 2018 (niepublikowana rozprawa doktorska, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7653/1/K_Wiktorzak_System_ochrony_swiadka_w_polskim_procesie_karnym.pdf [dostęp online: 27.12.2025]).

Wiliński P., Prawo do obrony a dowód z zeznań świadka incognito w polskim procesie karnym, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2003, LXV, 4.

Wiliński P., Świadek incognito w polskim procesie karnym, Kraków 2003.

Wiliński P., System prawa karnego procesowego, tom 8. Dowody, cz. 4, P. Hofmański (red. nacz.), J. Skorupka (red.), Warszawa 2019.

Wojciechowski J., Jeszcze raz o świadku incognito, „Rzeczpospolita” 12.06.1995 r.

Wolska-Bagińska A., Ochrona danych osobowych świadka i pokrzywdzonego w procesie karnym, „Prokuratura i Prawo” 2019, 1.

Woźniak Ł., Glosa do uchwały SN z 20.01.1999 r., I KZP 21/98, OSP 1999 nr 6.

Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana Prof. Tadeuszowi Nowakowi, S. Stachowiak (red.), Poznań 2002.

Zagrodnik J., Dopuszczalność kumulacji roli procesowej pokrzywdzonego z innymi rolami procesowymi w postępowaniu karnym, „Problemy Prawa Karnego” 2001, 24.

Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora S. Waltośa, J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll (red.), Warszawa 2000.

Zbieranek A., Zastosowanie instytucji świadka anonimowego w świetle badań ankietowych prokuratorów oraz asesorów prokuratury z obszaru właściwości Prokuratury Regionalnej w Katowicach, „Prokuratura i Prawo” 2022, 7–8.

Zbieranek A., Kształtowanie się linii orzeczniczej sądów polskich w sprawach karnych z udziałem świadka anonimowego a zasada swobodnej oceny dowodowej, „Prokuratura i Prawo” 2022, 11.

Zbieranek A., Świadek anonimowy. Studium karnoprosesowe i empiryczne, Bydgoszcz 2024 (niepublikowana rozprawa doktorska, <https://kpsw-uczelnia.bip.gov.pl/fobjects/download/2070306/rozprawa-doktorska-mgr-adama-zbieranek-pdf.html> [dostęp online: 27.12.2025]).